

3. Pod utjecajem vjerovanja da je naše pismo fonetsko krše se zakoni govora i izgovora, a naročito to čine oni koji naš standardni govor nisu sponatano učili, te težeći da artikuliraju svaki glas prema svakom slovu, razbijaju rečenični ritam i intonaciju čime dobivamo jedan oblik patološkoga govornog stanja.

4. Stoga bi bilo potrebno intenzivnije proučavati naš suvremeni govor, odrediti ga i normirati (ne vodeći računa o pravopisu i bez obaveznih pravopisnih implikacija).

5. Jer čini se da danas već ima veliki broj onih koji moraju i onih koji žele (bilo da su to stranci ili naši ljudi) govoriti pravilno našim standardnim govorom te je očito da bi trebalo utvrditi kakav je on.

NEKA KOLEBANJA U JEZIČNOJ TEORIJI I PRAKSI

Karlo Kosor

Poznata je činjenica da je u hrvatskom standardnom jeziku posljednjih godina zavladała dosta velika pometnja i zbrka. Zbog novih društvenih, ekonomskih i kulturnih previranja u jezik su ulazile mnoge tuđe riječi, tuđi izrazi i sintaktičke konstrukcije koje ne odgovaraju duhu i ustrojstvu hrvatskoga književnog jezika. U novinama, časopisima, preko radija i televizije do dosade su se ponavljale iste riječi, isti izrazi i iste fraze koje su počele jezik, inače živ organizam, nekako ukrućivati, ukalupljivati i činiti sklerotičnim.

Jezikoslovci, svjesni opasnosti koje od toga prijete jeziku, pokreću JEZIK, otvaraju posebne jezične rubrike u književnim i dnevnim listovima te u njima upozoravaju kulturnu javnost na jezične nepravilnosti koje prodiru u jezik i upućuju je kako će pravilno i lijepo pisati književnim jezikom. Neki od njih, u brizi za jezik, pišu i objavljuju stručna djela i praktične priručnike o književnom jeziku u teoriji i praksi.

Po mišljenju jezikoslovaca različni su uzroci jezičnoj zbrci u našem književnom jeziku. Glavni bi bili: opća hajka na učenje gramatike u osnovnim i srednjim školama, površno jezično i pravopisno znanje nastavnika i profesora, pa i nastavnika i profesora hrvatskoga književnog jezika, nedovoljna jezična kultura novinara i javnih radnika koji govore preko radija i televizije. No, kako se čini, i sami jezikoslovci su ponešto krivi jezičnoj nesnalazljivosti pisaca i javnih radnika, jer ima mnogo jezičnih i pravopisnih pitanja u kojima se sami ne slažu ili ih sami nedosljedno rješavaju. Tako daju nestručnjacima povod za ispriku da pišu kako već najbolje znaju. Za potvrdu takva, naravno

neispravna mišljenja, u ovom ću članku upozoriti na kolebanje pisaca i jezikoslovaca u pisanju: imenice *kostjela*, pridjeva *koščan/koščat*, *istovjetan/istovetan* i priloga, odnosno prijedloga *unutar*.

I. U novije vrijeme tri hrvatska pisca upotrijebila su tri različita oblika imenice *kostjela*.¹ Istaknuti psihološki pisac P. Šegedin u romanu *Crni smiješak* (Zagreb, 1969) piše na jednome mjestu: Natkrivaju ga krošnje bajama i *koštila* (96). Iz njegovih *Priča* (Rijeka, 1964) doznajemo da je ta imenica muškoga roda: u krošnjama *dvaju velikih koštila* (362). Majstor detalja i pisac kratke novele V. Kaleb u romanu *Bijeli kamen* (Zagreb, 1969) piše je *koštela*: pod velikom *koštelom* (9), pristanu k ženama pod starom *koštelom* (156). Nikola Pulić, pisac potresnog romana *Procesija* (Zagreb, 1969), piše je *kostila*: na vršikama smreka i *kostila* (144).

U pisanju se njezinu ne slažu ni jezikoslovci i leksikografi. BI poput Vuka Karadžića ima tri oblika: *kostilja*, *kostjela* i *koščela*, bez opaske koji je od njih bolji i ispravniji. Ta tri oblika ima i Deanović–Jernejev rječnik. J. Benešić pored njih još i oblik *kostela*. Svi se ti oblici navode tako da se može zaključiti da su ih navedeni leksikografi smatrali jednako pravilnim i književnim oblicima.

Međutim, s takvim se stavom ne slaže AR, sastavljači naših novijih pravopisa i RMH koji je pisan prema pravilima novosadskog Pravopisa. AR, koji pored *kostjela* ima: *kostela*, *kostila*, *kostilja*, *koščela*, smatra jedino pravilnim oblik *kostjela*. Zato se uz ostale oblike na nj poziva. S njime se slaže Boranić, J. Vuković i novosadski Pravopis.

Riječ *kostjela* postala je vjerojatno od *kost*. Slog *-je-* stoji mjesto negdašnjeg jata (ě). Odatle pored *kostjela* i oblici: *kostela* i *kostila*. Oblik *koščela* dolazi od *kostjela* u hercegovačkom govoru: tj > ć; sc > šć. Od *koščela* razjednačivanjem suglasničke skupine *-šč-* došao je oblik *koštela*. On je djelovao da je *-st-* u *kostila* prešlo u št: *koštila*, a i druge riječi koje počinju skupinom *košt-*. Oblik *koštil* u muškom rodu Šegedin je sigurno čuo u svom rodnom mjestu Žrnovu na Korčuli. U muškom rodu i u obliku: *koštelj* i *kuštelj* riječ se upotrebljava u nekim selima Sinjske krajine (Gala, Otok). Oblik *koštela* Kaleb je čuo u okolici Šibenika, šibenskoj Zagori, Drniškoj krajini i u Kotarima. Od Nikole Pulića doznajemo da se ponegdje u sjevernoj Dalmaciji (vjerojatno oko Skradina) govori i *kostila*. Različni oblici s obzirom na završetke nastali su analogno imenicama koje se završavaju odnosnim sufiksima. Dosljedno tomu, oblik *kostjela* je jedino pravilan i književan oblik, dok su svi ostali oblici, pa i *kostila*, *koštela* i *koštil* pokrajinski.

¹ Biljka *Celtis australis*. Naziva se još i koprivić. B, DJ, RMH upućuju *kostjela* na koprivić pa bi trebalo razmotriti i odnos *kostjela*–koprivić. (Ur.)

2. Hrvatski pisci dvojako pišu pridjeve *koščan* i *koščat*. Neki ih pišu sa suglasničkom skupinom -šč-, a neki sa -šć-. Meni su se osobno na prvi mah učinili bolji i pravilniji oblici sa -šć-. Pregledao sam rječnike i pravopise i ustanovio da se i oni razilaze u njihovu pisanju. AR pored *koščan*, »koji je od kosti«, i *koščat*, »u kojega su velike kosti«, ima i *koščat*, »koji mnogo kosti ima«, odnosno »koji malo mesa ima«, bez pozivanja na *koščat* ili *koščan*. Samo *koščat* imaju J. Benešić i V. Putanec. Deanović–Jernejev rječnik i tri novija pravopisa (Boranićev, Beličev i novosadski) imaju *koščan* i *koščat*. Beličev još i opasku da je *koščat* provincijalizam.

Za razliku od njih A. Gavazzi i V. Esih imaju oblike: *koščan/koščat*. Gavazzi oba u značenju fr. d'os, en os. Esih prvi u značenju njem. knochig, drugi u značenju njem. knöcherig. Zanimljivo da A. Hurm ima *koščat* za njem beining, a *koščat* za njem. knochig. Dvostruke je oblike upotrijebio i jedan mlađi pisac u 1. broju *Republike* (Zagreb, 1970) od ove godine. U istom književnom prilogu on piše: *koščate* ruke (str. 23) i *koščata* lica (str. 22), gdje, kako se čini, oba oblika imaju isto značenje.

Koliko sam informiran, u narodnim govorima upotrebljavaju se oba oblika. Negdje samo jedan, a negdje dva oblika, ali tako da jedan prevladava. Tako se na primjer u Imotskoj krajini govore samo oblici: *koščan/koščat*, a u Metkoviću i njegovoj okolini oblici *koščan/koščat* s primjesama oblika *koščan/koščat*.

Oblici *koščan/koščat*, po Maretićevu mišljenju, postali su od deminutivne imenice *koska*, »mala kost«, i sufiksa *-jan* i *-jat*: *kosk-jan/kosk-jat*. Oblike: *koščan/koščat* Maretić ne tumači. S obzirom na zakone o tvorbi riječi, oni su mogli postati ili od *koščan/koščat* disimilacijom konsonantske grupe -šč- (šč-štš-štšć) ili od imenice *kost* i sufiksa *-jan* i *-jat*: *kost-jan/kost-jat*. U prvom slučaju moglo bi se reći da su provincijalizmi. U drugome ne, nego pravilno izvedene riječi. Takvima su ih bez sumnje smatrali pisci i leksikografi koji su se njima služili. Prema tome, oni su jednako pravilni oblici kao što su pravilni: *koščan/koščat*. Zato nije u pravu RMH kad oblike sa -šč- smatra boljim i pravilnijim. Sudeći po primjerima i citatima koje navode AR i RMH, oblike sa -šč- upotrebljavali su više srpski pisci, a oblike sa -šć- više hrvatski pisci. Danas, koliko sam mogao ustanoviti, i hrvatski pisci više upotrebljavaju oblike sa -šć-, vjerojatno pod utjecajem rječnika i pravopisa. Nakon svega što je rečeno praktičan bi zaključak glasio: jednako su pravilni i dobri i oblici sa -šč- i oblici sa -šć- i kao takvi imaju jednako pravo na opstanak u hrvatskom književnom jeziku.

3. Hrvatski se pisci kolebaju i u pisanju pridjeva *istovetan* i njegovih izvedenica. Tako dok neki pišu: *istovetan* (A. Barac), *istovetnost* (J. Vrkić), po-

istovećivati (N. Mihanović), drugi pišu: *istovjetna* (S. Vereš), *istovjetno* (T. Ladan), *za istovjetnošću* (J. Vončina), *poistovjetiti* (J. Laušić), *poistovjete* (Z. Mrkonjić), *poistovjećenje* (BK), *poistovjetiti se* (B. Donat) itd.

Jednako se kolebaju leksikografi i sastavljači novijih pravopisa. Valentin Putanec bavi se tim problemom u članku *Neki noviji hiperjekavizmi* (JEZIK, XI, str. 75–79) i pošto je analizirao podatke prikupljene iz poznatijih rječnika i novijih pravopisa, konstatira da etimolozi i puristi stoje na tome da treba pisati: *istovetan*, *poistovetiti* itd., »uza sve to što se od Martićevih i Šulekovih vremena govori *istovjetan*«. On je mišljenja da oblike sa -je- ne bi trebalo goniti »iz književno pisanih tekstova i iz književnog govora«, nego da ih treba pustiti da žive »naporedo s oblicima« sa -e-.

Pridjev *istovetan* narodna je riječ. U nekim govorima, kako mi je poznato, i danas se govore »ikavski oblici«: *istovit/istovitan*. Prvi oblik najčešće u svezi sa zamjenicom *isti*: *isti istoviti*. Prema podacima RMH u »ikavskom obliku« i u takvoj svezi sa zamjenicom *isti* upotrijebili su ga i neki suvremeni pisci. U »ikavskom obliku« upotrebljavali su *istovetan* neki pisci-ikavci prošlog stoljeća u Dalmaciji. Tako na primjer franjevac Petar Bačić u jednoj knjizi (Rukovet serafinskoga cviča, Split 1884), objavljenoj osamdesetih godina 19. st., piše: »Je li ovo maldane *istovitno*?« (str. 105). A on je pisao, kako sam ističe u predgovoru te knjige, »čistim hrvatskim pučkim govorom«. Prema tome, u hrvatskim se govorima i u djelima hrvatskih pisaca nalaze tri vrste oblika pridjeva: *istovit/an* i njegovih izvedenica: oblici sa -je- se osjećaju kao jekavizmi, oblici s -e- koji se osjećaju kao ekavizmi i oblici s -i- koji se osjećaju kao ikavizmi. Sve nas to sili na zaključak da se oblici sa -je- ne samo da ne smiju goniti iz hrvatskoga književnog jezika nego da im treba dati prednost pred oblicima s -e-, kao što im velik dio pisaca i daje.

4. Tomo Maretić u *Jezičnom savjetniku* (Zagreb, 1924) kaže da je *unutar* prilog, a ne prijedlog i da ga kao prijedlog ne valja upotrebljavati. S njime se slaže A. Gavazzi i D. Boranić. Veliki novosadski *Pravopis* piše da se *unutar* upotrebljava i kao prijedlog, ali on takvu praksu naziva provincijalizmom. Nasuprot njemu mali novosadski *Pravopis*, koji je namijenjen školama i tiskan iste godine kao i veliki, donosi *unutar* s opaskom (*prijedl.*) bez ikakve primjedbe. Brabec–Hraste–Živkovićeva *Gramatika*, namijenjena srednjim školama, *unutar* ubraja u složene prijedloge s genitivom. Znači da mali *Pravopis* i *Gramatika* trojice, za razliku od Maretićeva *Jezičnog savjetnika*, Gavazzija, Boranića i velikog novosadskog *Pravopisa*, priznaju da je *unutar* prijedlog u hrvatskom književnom jeziku. Prijedlogom ga još priznaju A. Belić i A. Hurm, a J. Benešić i Deanović–Jernejev rječnik priznaju ga i prilogom i prijedlogom.

A kakva je jezična praksa? Čitajući književne časopise i novine i slušajući emisije Radio-Zagreba, stječe se dojam da ga pisci i kulturni radnici gotovo

odreda upotrebljavaju kao prijedlog. Za potvrdu toga evo nekoliko primjera: *unutar hrvatskih stranaka* (M. Šicel), *unutar republika* (G. Gamulin), *unutar moći njegova inače moćnog jezika* (B. Donat), *pozivanje na njihovo značenje unutar Hrvatske* (V. Gotovac), *unutar gradskih zidina* (J. Nagy), *unutar toga okvira* (R. Bogišić), *unutar ove isusovačke škole* (V. Bazala), *unutar svake književnosti* (I. Smoljan).

Iz te i tako općenite prakse, koju priznaje mali Pravopis i Gramatika trojice, može se izvesti samo jedan zaključak – da se *unutar* može upotrebljavati kao prijedlog u hrvatskom književnom jeziku. Drugo je sada pitanje: u kakvoj ga službi i u kakvu značenju treba upotrebljavati, a u kakvoj ga službi i značenju upotrebljavaju pisci?

U svim navedenim primjerima on odgovara na pitanje *gdje* te u pravom i prenesenom značenju označuje mjesto na kojem se nešto nalazi ili prostor u koji je nešto smješteno. Međutim, u nekim bi se primjerima mogao zamijeniti prijedlogom *u* ili *kod*, a u nekima ne bi. Mogao bi se zamijeniti s *u* u izrazima: *unutar republika* i *unutar ove isusovačke škole*, a prijedlogom *kod* u izrazu *unutar hrvatskih stranaka*, kako se vidi iz konteksta: *unutar hrvatskih stranaka* (i narodnjaka i pravaša), a naročito *kod narodnjaka*, bez ikakve promjene u značenju. Ne bi se mogao zamijeniti u izrazima: *unutar gradskih zidina* i *unutar toga okvira* bez štete po njihovo značenje, jer *unutar gradskih zidina* ne znači isto što *u gradskim zidinama* niti *unutar toga okvira* znači isto što *u tom okviru*: *unutar gradskih zidina* označuje da se nešto nalazi na površini koju okružuju gradske zidine, a izraz *u gradskim zidinama* označuje da se nešto nalazi u samim zidinama. Jednako tako izraz: *unutar toga okvira* označuje da se nešto nalazi na prostoru koji okvir okružuje svojim stranama, a izraz: *u tom okviru* da se nešto nalazi u stranama koje okvir sačinjavaju, premda bi mogao označivati isto što i izraz s prijedlogom *unutar*, pogotovu kad je riječ okvir u apstraktnom (prenesenom) značenju.

Analiza primjera upozorava da pri upotrebi prijedloga *unutar* treba dobro pripaziti kad se može zamijeniti prijedlogom *u*, a kad ne može bez štete po značenje onoga što se želi izraziti. Kad se god može zamijeniti prijedlogom *u* bez promjene u značenju, u duhu književnoga jezika bolje je upotrijebiti *u* nego *unutar*. I obratno, kad se god ne može zamijeniti prijedlogom *u* bez promjene u značenju, onda treba njega upotrijebiti.

LITERATURA

AR – Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, izdanje JAZU.

BI – Broz-Iveković: Rječnik hrvatskoga jezika, Zagreb, 1901.

Dr Artur Gavazzi: Rječnik hrvatsko-francuski, izd. Stj. Kugli, Zagreb (bez oznake godine izdanja).

- Gavazzijev Hrvatsko-francuski rječnik, 3. izd., priredio F. Sarazin, izd. Stj. Kugli, Zagreb (bez oznake g. izdanja).
- Dr Vinko Esih: Hrvatsko-njemački rječnik, Zagreb, 1944.
- B – Dr Julije Benešić: Hrvatsko-poljski rječnik, Zagreb, 1949.
- Dr Jovan Vuković: Pravopisna pravila i uputstva za pisanje ijekavskih oblika, Sarajevo, 1949.
- A. Belić: Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika, Beograd, 1950.
- Dr D. Boranić: Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika, 10. izd., Zagreb, 1951.
- Brabec-Hraste-Živković: Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb, 1952.
- Dr Antun Hurmm: Njemačko-hrvatski rječnik, Zagreb, 1954, i Hrvatskosrpsko-njemački rječnik, Zagreb, 1958.
- Antun Barac: Jugoslavenska književnost, Zagreb, 1954.
- DJ – Deanović-Jernej: Hrvatsko-talijanski rječnik, Zagreb, 1956.
- Valentin Putanec: Francusko-hrvatskosrpski rječnik, Zagreb, 1957.
- P – Pravopis hrvatskosrpskog književnog jezika, Zagreb, 1960. i Pravopis hrvatskosrpskog književnog jezika, školsko izdanje, Zagreb, 1960.
- RMH – Rječnik hrvatskosrpskog književnog jezika, izd. Matice hrvatske, Zagreb, 1957.
- Miroslav Šicel: Pregled novije hrvatske književnosti, Zagreb, 1966.
- Časopisi: KOLO, KRITIKA, MARULIĆ, MOGUĆNOSTI, ZADARSKA REVIIJA.

JOŠ JEDNOM POVODOM NEKIH NENAUČNIH TUMAČENJA O NARODNOM JEZIKU PREDNJEŠEVSKE KNJIŽEVNOSTI

Aleksandar Mladenović

U vezi sa mojim člankom, objavljenim u *Jeziku* (XVI, 152–156), V. Nikčević je pokušao u jednom od poslednjih brojeva ovog časopisa, XVII, 48–59, da ospori i obezvredi neke moje poglede na jezik starih tekstova sa terena današnje Crne Gore. Ne ulazeći posebno u karakter njegovog polemičkog tona, koji prelazi granice uobičajenih normi ovakvih diskusija, želeo bih da čitaoci ma *Jezika* ukažem samo na neka Nikčevićeva nenaučna tumačenja ove problematike, koja su se ne samo ponovila već i dalje razvila u ovom njegovom drugom članku.

I. Povodom moga mišljenja da tek od XIV veka imamo »spoménika na narodnom jeziku s područja današnje Crne Gore«, a koje je zasnovano na jeziku tekstova u knjizi *Prednjegoševsko doba* (Jezik, 1968–1969, 5, 152), Nikčević jednostavno ističe da takva moja tvrdnja »ne odgovara istini« (49). Posle ovoga bilo bi normalno očekivati autorove konkretne dokaze kojima će potkrepiti eventualnu neistinitost ove moje tvrdnje. Međutim, na sledeće dve i po štampane strane svoga napisa (50–52) Nikčević ne iznosi ni jedan argument koji bi imao odgovarajuću naučnu težinu. Naime, on ističe da je u drugoj polovini XI veka »na slavenskome, odnosno crnogorskome jeziku« na-